

16. Мельник А.Г. Методика викладання історії. С. 146-147.
17. Гжицький В.З. Опришки. С. 224.
18. Цвікальська Г.О. Використання художньої літератури. С. 14.
19. Гжицький В.З. Опришки. С. 579.
20. Загребельна Н.І., Ухаль В.М. Теоретичні і методичні засади. С. 298.
21. Хоткевич Г.М. Довбуш. Повість (іл. Г. Якутовича). Київ: Дніпро. 1985. С. 328-329.
22. Цвікальська Г.О. Використання художньої літератури. С. 12.
23. Вагин А.А., Сперанская Н.В. Основные вопросы методики преподавания истории в старших классах. Москва: Учпедгиз, 1959. С. 176.
24. Мельник А.Г. Методика викладання історії. С. 144.
25. Лейбенгруб П.С. Дидактика уроку історії в середній школі. Київ, 1968. С. 107.

В статтє анализируются методические проблемы использования художественной литературы на уроках истории при изучении темы «движение опрышков». Акцентируется внимание на том, что использование художественной литературы на уроках истории Украины способствует глубокому и сознательному усвоению материала, формированию ярких образов прошлого, являющихся составной частью их исторических представлений.

Ключевые слова: художественная литература, опрышки, исторический роман, обучение истории.

Отримано: 29.10.2018

УДК 372.834

Олександр Бондарець
м. Рівне

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ПРАВОЗНАВСТВА

У запропонованій статті розкрита мета самостійної роботи, її функції та значення на уроках правознавства. Проаналізовані різновиди самостійної роботи, наведені приклади алгоритмів та пам'яток, які учителі правознавства можуть використовувати як на уроці, так і під час виконання домашніх завдань.

Ключові слова: шкільний курс правознавства, урок правознавства, самостійна робота, пам'ятка, підручник з правознавства.

Кардинальні зміни в житті українського суспільства, а також процеси реформування освіти створюють нові вимоги перед правовою освітою учнів. Оскільки одним із напрямків реалізації Концепції Нової української школи є компетентнісне навчання, то основним завданням учителів правознавства є не лише формування певної бази юридичних знань, але й критичного мислення, вмінь та навичок оцінювати суспільні явища і процеси, активної громадянської позиції, уміння ана-

лізувати окремі положення нормативно-правових актів, умінь використовувати правові знання для реалізації захисту своїх прав та свобод.

Реформування Української держави призводить до постійних змін системи правових відносин. Зростає обсяг правової інформації, розширюється існуюча та з'являється нова законодавча база. У зв'язку з цим виникає необхідність сформувати в учнів вміння та навички самостійної роботи, що є одним із найбільш важливих та ефективних засобів активізації пізнавальної діяльності учнів, а також способів практичного застосування набутих в ході самостійної роботи знань у повсякденному житті.

Проблема організації самостійної роботи учнів не є новою в педагогіці. Цьому питанню присвячено досить багато педагогічних досліджень. Зокрема, сутність поняття самостійної роботи досліджували: А. Алексюк, П. Єсипов, В. Козаков, П. Підкасистий.

У педагогічній науці В. Рибальський, П. Олійник, Ю. Бабанський досліджували організаційно-педагогічні умови самостійної діяльності учнів. У свій час К. Ушинський вказував на важливість самостійної роботи у розвитку школярів. Особливості використання самостійної роботи учнів на уроках правознавства стали предметом дослідження Т. Ремех, О. Пометун, К. Баханова¹.

Останнім часом усе більше українських освітян працюють над удосконаленням методики викладання правознавства і звертають увагу на організацію компетентісного навчання. Важливу роль у формуванні предметних компетенцій відіграє самостійна робота учнів на уроках правознавства. Не зважаючи на чималі теоретичні напрацювання в цьому напрямку таких дослідників як Н. Бібик, О. Пометун, В. Краєвського, Т. Ремех, Т. Смагіної, К. Баханова, все ж практичних рекомендацій залишається досить мало. Є велика кількість окремих збірників із переліком завдань для самостійної роботи учнів на уроках правознавства, проте у більшості з них відсутні практичні рекомендації щодо організації самостійної роботи.

Мета статті – розкрити особливості організації самостійної роботи учнів на різних етапах уроку при вивченні правознавства в 9 класі.

Суть самостійної роботи школярів розкриває А. Уласова: «Самостійна робота – це робота, яка виконується учнями за завданням і під контролем вчителя, але без безпосередньої його участі в ній в спеціально визначений для цього час; при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставленої цілі, використовуючи свої розумові зусилля і виражаючи в тій чи іншій формі (усній відповіді, графічній побудові, описі дослідження, за-

пису результатів вимірювання, розрахунків, висновків із проведених дослідів) результат своїх розумових і фізичних дій»².

Отже, самостійна робота – це такий засіб навчання, який:

- у кожній конкретній ситуації засвоєння відповідає конкретній дидактичній меті та завданням;
- формує в учнів на кожному етапі їх руху від незнання до знань необхідний обсяг та рівень знань, навичок і умінь для розв'язання відповідного класу пізнавальних завдань, поступового просування від нижчих до вищих рівнів розумової діяльності;
- сприяє виробленню в учнів психологічної готовності до самостійного систематичного поповнення своїх знань і вироблення умінь орієнтуватися в потоці наукової та суспільної інформації;
- є найважливішим знаряддям педагогічного керівництва та управління самостійною пізнавальною діяльністю учня в процесі навчання³.

Щодо організації самостійної роботи в Державному стандарті існує ряд вимог:

- усвідомлення вчителями важливої ролі самостійної роботи в процесі навчання;
- знайомство вчителя з основними вимогами самостійної роботи в процесі навчання;
- планування самостійної роботи учнів;
- врахування вікових та психологічних особливостей учнів при визначенні виду роботи;
- обов'язковість підготовки учнів до самостійної роботи;
- консультативна допомога вчителя;
- знайомство учнів з роботами своїх товаришів;
- стороння перевірка, обговорення результатів⁴.

Найбільш поширеними видами самостійної роботи учнів на уроках правознавства слід вважати: роботу з підручником, персональним комп'ютером, розв'язання правових задач, виконання вправ, практичні роботи, написання рефератів, організація дослідницької діяльності, спостереження, конструювання правових задач тощо.

Для того, щоб самостійна робота учнів на уроках була ефективною необхідна якісна робота учнів над виконанням домашніх завдань. Під час виконання домашньої роботи учні не лише опрацьовують матеріал підручника, але й активно використовують набуті під час уроку знання шляхом виконання різноманітних завдань. Так, у темі «Правопорушення», учням можна запропонувати скласти порівняльну таблицю проступків та злочину, де учні самостійно мають визначити основні критерії для порівняння.

Критерії для порівняння	Проступок	Злочин

У цій темі одним із пунктів домашнього завдання може бути аналіз причин вчинення правопорушень та укладання юридичних ситуацій, в яких будуть подані найбільш поширені, на думку школярів, види правопорушень серед неповнолітніх.

Одним із перших домашніх завдань на початку вивчення курсу «Основ правознавства» в 9 класі є пошук електронних ресурсів, у яких зібрана законодавча база (Український юридичний портал, Ліга: Закон, офіційні сайти Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та ін.) а також стислий аналіз інформації, яку можна знайти на вказаних електронних ресурсах.

Для учнів 11 класів (профільне вивчення правознавства) можна запропонувати проаналізувати нормативно-правовий акт за встановленим алгоритмом. Наприклад, у темі «Державна служба» для самостійного опрацювання учням можна запропонувати Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р., який вони проаналізують згідно пропонованого алгоритму.

Пам'ятка аналізу нормативно-правового акту:

1. Вказати, де саме вам вдалося знайти нормативно-правовий акт (інтернет сайт, збірник законів, книгарня, бібліотека і т.д.).
2. Визначити повну назву нормативно-правового акту або витягу з нормативно-правового акту.
3. Визначте дату прийняття, дату набуття чинності та назву органу влади, який видав (прийняв) даний нормативно-правовий акт.
4. Визначте вид нормативно-правового акту за юридичною силою та приналежністю до галузі права.
5. Проаналізуйте зміст нормативно-правового акту та визначте його структуру.
6. Визначте предмет регулювання усього нормативно-правового акту та кожної з його частин.
7. Визначте коло суб'єктів, на які поширюється норми нормативно-правового акту.

Учням 10 класу, які вивчають правознавства за профільним рівнем, варто при опрацюванні теми «Народовладдя» запропонувати випереджальне завдання на самостійне опрацювання виборчого законодавства України, а саме Закону України «Про вибори Президента України», Закону України «Про вибори народних депутатів України» та Закону України «Про місцеві вибори». При опрацюванні даних нормативно-правових актів

учням пропонується визначити: 1. Принципи виборчого права. 2. Етапи виборчого процесу. 3. Види виборчих систем.

Однак, домашнє завдання є ефективним тоді, коли учні знають, що їхня робота буде оцінена. Тому для перевірки домашнього завдання необхідно використовувати фронтальне опитування, індивідуальні завдання на картках, перегляд та оцінювання зошитів окремих учнів тощо.

Що стосується організації самостійної роботи учнів безпосередньо на уроці правознавства, то в першу чергу варто виокремити самостійну роботу із підручником. Робота з підручником не повинна зводитися до простого читання, а має здійснюватися згідно чітко визначених завдань. Саме тому, перед або після кожного опрацювання тексту підручника, учням необхідно запропонувати завдання, які вони зможуть виконати після ознайомлення з текстом. Наведемо приклад роботи з текстом підручника «Основи правознавства», 9 клас.

Учитель пропонує учням опрацювати пункт 3 параграфу 7-8, а також статті 36, 39 Кримінального кодексу України на сторінці 58-59 підручника та заповнити в робочих зошитах таблицю з порівнянням крайньої необхідності та необхідної оборони⁵.

	Необхідна оборона	Крайня необхідність
Джерело відвернення небезпеки		
Кому може бути завдано шкоду		
Можливий розмір завданої шкоди		
У якому випадку є право на застосування		
Від яких видів відповідальності звільняє		

При вивченні теми «Поняття, ознаки, сутність держави» учням 10 класу (профільне вивчення правознавства) пропонується прочитати параграф підручника Т. Філіпенко⁶ та олівцем зробити позначки навпроти прочитаного матеріалу. Позначка «+» – означає, що матеріал учням відомий і вони ним володіють; позначка «-» – означає, що матеріал невідомий учням і вони його мають занотувати до свого зошита; позначкою «?» учні відзначають той матеріал, який для них незрозумілий і потребує додаткового пояснення з боку вчителя. Після виконання завдання з підручником учні повідомляють вчителя про результати своєї роботи, відзначаючи раніше відому інформацію, зачитуючи ту частину матеріалу, що для них є новим і відзначаючи, що саме для них було не зрозумілим. По завершенню вчитель узагальнює роботу учнів та детально пояснює те, що їм було незрозумілим.

Окрім роботи із текстом підручника для самостійної роботи учнів на уроках варто використовувати ілюстративні матеріали. Так, вивчаючи тему «Поняття та види соціальних норм» у 9 класі, школярам на початку уроку пропонується переглянути ілюстрації в параграфі 3-4 підручника О. Наровлянського «Основи правознавства» і встановити, якими правилами або нормами врегульовуються суспільні відносини зображені на ілюстраціях.

Загалом самостійну роботу учнів з текстом підручника можна узагальнити до таких як:

- самостійне вивчення нового матеріалу за підручником;
- читання тексту підручника з метою закріплення здобутих знань. Даний вид самостійної роботи потребує порівняння фактів, процесів, явищ і систематизації навчального матеріалу за поставленими завданнями;
- підготовка відповідей за підручником або іншими джерелами на поставлені вчителем запитання;
- знаходження та виписування визначень окремих понять, заповнення узагальнюючих таблиць після самостійного опрацювання тексту підручника;
- розгляд і аналіз таблиць, схем, ілюстрацій, додатків, що є в тексті підручника.

Ще одним різновидом самостійної роботи учнів на уроках правознавства є опрацювання понятійного апарату. Відомо, що без знання термінів та понять не можливе вивчення правознавства. Учні мають не лише завчити понятійний апарат, але зрозуміти його та успішно використовувати. Можна запропонувати учням вести словник юридичних термінів, який вони укладають самостійно під час вивчення курсу правознавства. Учитель-методист Ірина Філіп в одній із своїх статей пропонує такий алгоритм роботи з поняттями:

- виділити ключове слово;
- визначити ознаки правового явища чи предмета; записати визначення так, щоб його легко було запам'ятати.

Наприклад, «держава» – це суверенна; політико-територіальна організація суспільства; здійснює владу через державний апарат; за допомогою системи законодавства, у разі потреби спирається на легальний примус; має державні символи.

Учні ведуть словник опорних слів «держава-організація», «функції – основні напрямки», «принципи – вимоги», «форми – способи» тощо⁷. Одним із способів самостійної роботи учнів з юридичними поняттями є самостійне моделювання визначення понять на основі даних ознак того чи іншого юридичного терміну.

Важливою формою самостійної роботи учнів є робота з аудіо та відео матеріалами: художніми фільмами, мультфільма-

ми, документальним кіно, а також мультимедіа. Учніям можна запропонувати знайти приклади правопорушень, недотримання прав людини, притягнення особи до юридичної відповідальності, що зафіксовані засобами кінематографу. Під час вивчення теми «Правопорушення» у 9 класі можна використати відео або створити мультимедійну презентацію на основі реальних фото, які завчасно підготують учні. Демонстрація цих фото або мультимедійної презентації може стати предметом колективного обговорення за темою «Правопорушення».

Однією із важливих форм самостійної роботи учнів є аналіз юридичних (правових) ситуацій. Власне така форма роботи передбачена і програмою шкільного курсу правознавства. Аналіз юридичних ситуацій є різновидом практичних занять, що поєднує використання теоретичного матеріалу для обґрунтування вчинків, дій, учасниками яких або очевидцями є учні. Аналіз правових ситуацій на уроках правознавства допомагає вчителю у формуванні самостійності, критичного мислення учнів, а також ефективного перетворення теоретичних знань у практичну площину. Наприклад, у темі «Адміністративна та кримінальна відповідальність» учням 9 кл. пропонується проаналізувати різні юридичні ситуації згідно запропонованого алгоритму.

Алгоритм аналізу юридичних ситуацій:

1. Визначити галузь права, що врегульовує відносини, які виникли в запропонованій ситуації.
2. По можливості визначити, які нормативно-правові акти можуть бути використані при аналізі ситуації.
3. Визначити суб'єкти правовідносин та їхню правосуб'єктність.
4. Визначити, які факти є важливими у запропонованій ситуації.
5. Визначити склад правопорушення (у випадку, якщо в запропонованій ситуації є правопорушення).
6. Запропонуйте шляхи вирішення даної ситуації.

Завдання. Проаналізуйте запропоновану ситуацію. Визначте наявність правопорушення, суб'єктів правопорушення та чи будуть вони притягнуті до юридичної відповідальності.

Юридична ситуація. 15-річний Павло та 17-річний Юрій досить часто вживали алкоголь та інколи наркотичні речовини. Одного разу, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння хлопці вирішили покататися на автомобілі старшого брата Юрія. Непомітно взявши автомобіль, Павло сів за кермо та на одному з пішохідних переходів здійснив наїзд на пішохода. Не викликавши швидку допомогу, автомобіль покинув місце ДТП. В результаті слідчих дій Юрій та Павло були затримані наступного дня.

Тема. «Неповнолітні в цивільних правовідносинах».

Завдання. Проаналізуйте запропоновану ситуацію та визначте порядок дій учасниками правовідносин, які вони мають права та обов'язки щодо власності.

Юридична ситуація. 14-річна Ольга під час літніх канікул працювала продавцем морозива. На гроші зароблені під час літніх канікул Ольга придбала дороговартісний телефон. Батьки, дізнавшись про покупку телефону вимагали негайно повернути мобільний телефон у магазин, пояснюючи це тим, що дочка неповнолітня і немає права здійснювати такі дороговартісні покупки без дозволу батьків.

Тема. «Шлюб та сім'я».

Завдання. Проаналізуйте та обговоріть у парах запропоновану Вам ситуацію. Використовуючи норми Сімейного кодексу України прийміть рішення в даній ситуації.

Юридична ситуація. 16-річна Ірина та 18-річний Павло вирішили одружитися. Однак батьки Ірини виступили категорично проти даного шлюбу. Своє рішення вони аргументують тим, що Павло ніде не працює, навчається лише на 2-му курсі університету, а отже найближчих декілька років не зможе знайти високооплачувану роботу і забезпечувати сім'ю.

Як зміниться ситуація, якщо стане відомо, що Ірина вагітна?

Тема. «Праця неповнолітніх».

Завдання. Проаналізуйте ситуацію. Визначте чи було допущено порушення трудового законодавства. Свою відповідь обґрунтуйте.

Юридична ситуація. 16-річний десятикласник Андрій влаштувався на фірму кур'єром у вільний від навчання час. Для Андрія було встановлено випробувальний термін у 7 днів, після закінчення якого він був прийнятий на роботу. Однак через 3 місяці Андрія було звільнено на прохання батьків.

Найбільш широко самостійна робота застосовується під час закріплення і вдосконалення знань, умінь і навичок. Для перевірки знань, умінь і навичок учнів виконуються різноманітні письмові роботи у формі тестувань, узагальнюючих контрольних робіт, словникових диктантів.

Загалом, якщо проаналізувати методичну літературу, то для того, щоб самостійна робота учнів на уроках правознавства була ефективною потрібно дотримуватись певних вимог:

- чіткої та конкретної постановки завдань перед учнями;
- характер завдань і запитань для самостійної роботи та їх складність на різних етапах навчання повинен змінюватись;
- завдання для самостійної роботи мають бути доступними і посильними;

- повинна бути диференціація завдань для самостійної роботи за рівнем їх знань та умінь учнів;
- важливо дотримуватись взаємозв'язку різних видів самостійної роботи учнів на уроці та урізноманітнювати їх;
- необхідно дотримуватись систематичності і послідовності застосування самостійної роботи учнів в процесі навчання;
- наявність взаємозв'язку урочної і домашньої самостійної роботи.

На основі вищевикладеного можемо зробити такий висновок. Самостійна робота учнів у процесі вивчення правознавства є одним із основних засобів формування та розвитку творчих здібностей учнів. Вона сприяє формуванню правової культури учнів як майбутніх повноправних громадян України. Це зобов'язує вчителя правознавства навчити своїх вихованців правомірно діяти в різноманітних життєвих ситуаціях. Оскільки метою курсу правознавства є також і практична підготовка учнів до життя, до використання набутих знань для вирішення повсякденних ситуацій, то використання різних форм самостійної роботи лише сприяє реалізації цього завдання. Очевидним є той факт, що самостійна робота учнів має складати основу уроків правознавства в школі.

Примітки:

1. Баханов К. Професійний довідник вчителя історії. Харків: Основа, 2011. 239 с.; Пометун О. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. С. 21-36; Ремех Т. Реалізація компетентнісного підходу до навчання школярів правознавства. URL: <http://ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2015/08/t.remekh.doc>
2. Соплина Е.В. Как сделать эффективным урок истории. *Преподавание истории в школе*. 2001. № 6. С.63-70.
3. Зайченко І.В. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. Київ: Освіта України, «КНТ», 2008. С. 227.
4. Державні стандарти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
5. Наровлянський О.Д. Основи правознавства: підруч. для 9 кл. за загальноосвіт. навч. закл. Київ: Грамота, 2017. 192 с.: іл.
6. Філіпенко Т.М., Сутковий В.Л. Правознавство: профільний рівень: підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2018. 352 с.: іл.
7. Філіп І., Кравченко Ю. Компетентісне навчання. Із досвіду вчителя. *Історія України*. 2017. № 24. С. 1-8.

В пропонуваній статті розкрито мету самостійної роботи, її функції та значення на уроках правознавства. Проаналізовані різноманітні форми самостійної роботи, на-

ведены примеры использования алгоритмов и памяток, которые учителя используют как на уроке, так и вовремя выполнения домашних заданий.

Ключевые слова: *школьный курс правоведения, урок правоведения, самостоятельная работа, памятка, ученик из правоведения.*

Отримано: 25.11.2018

УДК 93/94:373(44)«19/20»

Іван Боровець
м. Кам'янець-Подільський

ІСТОРІЯ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ ФРАНЦІЇ НА РУБЕЖІ ХХ-ХХІ ст.

У статті здійснено спробу оглядової характеристики особливостей вивчення історії у середній школі Франції. Визначено історичні умови формування французької шкільної історичної науки, окреслено її місце і роль у вихованні національної свідомості та громадянськості школярів. З'ясовано характерні риси методики навчання історії, його здобутки та проблеми на сучасному етапі.

Ключові слова: *Франція, шкільна історична освіта, геоісторія, навчальні програми, підручник, національне виховання, міфологеми, школа Френе.*

Шкільна історична освіта у сучасній Франції має низку прикметних рис, що відрізняють її від інших провідних держав Європи. У порівняно благополучних західноєвропейських країнах молодь значно менше цікавилася історією і не вважає її цікавою та необхідною, ніж їх однолітки у державах Центрально-Східної, Південної Європи. Тобто, історія для молоді більш актуальна там, де соціальна ситуація є неблагополучною, а суспільна свідомість у більшій мірі звернена до минулого, в якому шукають відповіді на болючі проблеми сучасності. Франція є винятком із даного правила. Французькі школярі високо оцінили значення предмету історія та необхідність поглибленого його вивчення.

Корені даної ситуації слід шукати, насамперед, в історичних обставинах складання французької шкільної історичної освіти. У ХІХ ст., тобто в добу складання історії як науки, саме Франція була лідером у цьому процесі. Тут сформувалася школа «Великих істориків» (Ф. Гізо, Ф. Мінье, О. Т'єрі). У Парижі в 1821 р. була заснована Школа Хартій¹, що стала першим у світі спеціалізованим навчальним закладом з підготовки кадрів архівістів та бібліотекарів. Велика увага уряду в той час до її діяльності пояснюється не в останню чергу тим, що міністром внутрішніх справ (згодом міністром закордонних справ та прем'єр-міністром) був відомий французький історик Ф. Гізо. Французькі науковці Ш.В. Ланглау і Ш. Сеньобос підготува-